

een eigen binoculair in een vroeg stadium) en het eredoctoraat van de Universiteit van Amsterdam in 1984 (erepromotor Prof. Dr. S. van der Spoel, ook een malacoloog) was werkelijk meer dan verdiend. Kuiper heeft alles bij elkaar opgeteld meer dan 500 publicaties op zijn naam, waarin o.a. 33 nieuwe taxa zijn voorgesteld. Dat beslaat de periode 1935 tot 2010, 75 jaar dus; merkwaardig genoeg hebben van zijn laatste publicaties twee (Kuiper, 2009; Van Bruggen & Kuiper, 2009) direct (co-auteur) of indirect (feestbundel) met mij te maken.

Enkele jaren na onze aanvankelijke intensieve samenwerking riep het buitenland. Kuiper heeft gewoond in Zwitserland, West-Duitsland (Bundesrepubliek) en de langste tijd in Parijs, Frankrijk, waar hij zich zeer thuis voelde. Hij voelde zich echt ontheemd toen hij ten slotte door omstandigheden gedwongen terug moest keren naar Nederland. Zo lang hij in het buitenland woonde (en wij ook, in de periode 1957-1966) waren de contacten op wat lossere basis, maar we zagen elkaar regelmatig op congressen en steeds als hij in Nederland was, probeerde hij langs te komen. Hij was een gulle ondersteuner van de malacologie en de NMV. Het legendarische 'Baudonfonds' (genoemd naar de door Kuiper zo bewonderde Franse *Pisidium*-pionier Auguste Adolphe Baudon, 1821-1905), dat o.a. in zijn Australië-artikel (Kuiper, 1983: 52) in druk vermeld is, was niet anders dan zijn eigen beurs.

Hans Kuiper was een compleet mens, een van het uitstervend ras van de 'homo universalis', met een brede culturele belangstelling, wat ook blijkt uit zijn functies in Parijs als adjunct directeur van het Institut Néerlandais, als cultureel attaché en als inlichtingenattaché. Als hij bij ons kwam bracht hij altijd wel een mooie tentoonstellingscatalogus voor mijn vrouw mee. Hij had een verrukkelijk gevoel voor humor, wat o.a. vaak tot uiting kwam in zijn vriendschap met de grote schrijver W.F. Hermans, toen ook woonachtig in Parijs. Kuiper had grote mensenkennis en een scherpe kijk op individuen, wat hem tot een ideale schrijver van necrologieën maakte. Ik had altijd gehoopt dat hij mijn necrologie zou schrijven en wij hebben daarover grappen gemaakt; het is er dus niet van gekomen. Iedereen weet dat Hans Kuiper zeer bereisd was en bovendien een tekentalent cultiveerde – hij was praktisch genoeg om dat

bij tijd en wijle in te zetten tot zijn eigen voordeel. Eens in een hotel in Noorwegen werd hem een kamer zonder uitzicht toegewezen; onmiddellijk maakte hij een schets van het uitzicht op de blinde muur en begaf zich daarmee naar de receptie. Natuurlijk kreeg hij toen een kamer met uitzicht op de fjord. Dat werd weer beloond met een schets van het gewenste uitzicht. Hij vertoonde ons ook zijn kleine schetsboekje met vogeltekeningen van zijn reis naar Oost-Afrika; ik kon de hem onbekende soorten direct herkennen. Overigens, hij illustreerde al zijn publicaties zelf op de hem eigen uiterst heldere en gedetailleerde wijze.

Zijn collecties en archieven (elk detail van bestudeerde specimen werd vastgelegd) worden bewaard in het Zoölogisch Museum Amsterdam, nu onderdeel van het Nederlands Centrum voor Biodiversiteit/Naturalis in Leiden. Daar staat het materiaal ter beschikking van nieuwe generaties onderzoekers, precies zoals hij dat gewild heeft. Hij heeft wel eens gezegd dat zijn werk niet af was; hij heeft gedaan wat hij kon en dat is toch wel heel erg veel. Wij gedenken hem in dankbaarheid.

Literatuur

- BRUGGEN, A.C. VAN & J.G.J. KUIPER (2009): De Nederlandse Malacologische Vereniging: twee crises in vijftienzestig jaar. – In: CADÉE, G.C., S. VAN LEEUWEN & J.J. TER POORTEN (eds.), Schitterende schelpen en slijmerige slakken. 75 jaar NMV: malacologie als hobby en professie. Leiden (NMV): 80-83, figs. 1-9 [*recte*: 8, fig. 5 ontbreekt].
- KUIPER, J.G.J. (1948): Over het voorkomen van *Vitrea contracta* WESTERLUND in het Haagse Bos. – *Basteria* 12: 28-33.
- KUIPER, J.G.J. (1983): The Sphaeriidae of Australia. – *Basteria* 47: 3-52.
- KUIPER, J.G.J. (2009): Fossil records of Palaeartic *Pisidium* species in tropical Africa (Bivalvia, Sphaeriidae). – *Zoölogische Mededelingen Leiden* 83 (10) (Festschrift for Dr A.C. van Bruggen): 593-594.

Adres van de auteur:

Cees Laseurlaan 1185

2597 GN Den Haag

acvanbruggen@hetnet.nl of

dolf.vanbruggen@ncbnaturalis.nl

Het Genaveld tonnetje, *Lauria cylindracea* (Da Costa, 1778), in een Boxtelse tuin

Jos J.M.M. van Ooijen

Inleiding

Bij het omkeren van brokstukken van de restanten van een oude tuinafscheiding trof ik in juni 2011 een kleine populatie levende landslakjes aan in mijn achtertuin in Boxtel. Determinatie leidde tot de conclusie dat het Genaveld tonnetje (*Lauria cylindracea* (Da Costa, 1778)) domicilie had gekozen in mijn achtertuin. Een speurtocht naar de verspreiding van de soort volgde.

Materiaal en methoden

Er is handmatig op het zicht verzameld. Om zeker te zijn van de determinatie is met drie verschillende tabellen gewerkt (Kerney

& Cameron, 1980; Gittenberger *et al.*, 1984.; Cameron, 2008). Een aantal exemplaren is op "kweek" gezet in een bakje.

Waarnemingen

Na het bouwen van een nieuwe tuinafscheiding aan de zuidzijde van mijn achtertuin bleef, waar ooit een verwilderde border was, over een lengte van ongeveer zes meter tijdelijk een laagte over. Hierin lagen op enige afstand van elkaar brokken cement, afkomstig van het muurtje dat er eerder had gestaan. Onwillekeurig omkeren van één van die stukken eind juni 2011 gaf zicht op een aantal huisjesslakjes. Direct herkenbaar

was het Boerenknoopje (*Discus rotundatus*, (Müller, 1774)). Een tweede soort betrof de Behaarde slak (*Trochulus hispidus* (Linnaeus, 1758)). De derde soort bleek na determinatie met behulp van een stereomicroscop en de drie eerdergenoemde determinatiewerken onomstotelijk het Genaveld tonnetje (*Lauria cylindracea* (Da Costa, 1778)) te zijn. Om elke twijfel weg te nemen heb ik dorpsgenoot Kees Margry gevraagd de gevonden exemplaren te determineren. Hij bevestigde mijn conclusie. Verbazing in tweevoud was het gevolg. De Amersfoort-coördinaten van de vindplaats zijn 151,480 – 399,552.

In totaal werden op het brok cement 8 exemplaren aangetroffen, waarvan zeven adult en één juveniel. De lengte van de adulte exemplaren varieerde van ca. 3,0 tot 4,0 mm en de breedte van 1,5 tot 1,9 mm. Het juveniel was ca. 1,5 mm lang en 1,5 mm breed. Alle exemplaren waren levend: in één nacht verplaatsten alle exemplaren zich vanaf de bodem van een cilindervormig buisje enkele centimeters omhoog langs de wand ervan. De levendigheid van de meeste exemplaren kon ook al onder het microscoop vastgesteld worden.

De laagte werd halverwege juli weer aangevuld met de opgeslagen oude grond tot borderhoogte. Het regelmatig oprapen van stukjes cement die op de kale ondergrond lagen leverde echter in juli en juni geen nieuwe vondsten op. Dit veranderde echter begin augustus toen onder een ander cementsteentje, ongeveer 5 m van de eerste vindplaats, een negende exemplaar gevonden werd, een levende adult. Eind augustus was het weer raak. In het strooisel van de kluit van een hortensiaplant, zo ongeveer de enige plant die sloop en herbouw van de muur overleefd had, werden twee levende adulten aangetroffen. Deze vindplaats was weer een meter verder dan de laatste. Het werd tijd om de andere, nog steeds verwilderde border aan de noordzijde aan een nader onderzoek te onderwerpen. Tussen een verzameling keien uit alle delen van Europa (een vakantie-onhebbelijkheid werden in eerste instantie vooral veel Slanke Agaathorentjes (*Cochlicopa lubricella* (PORRO, 1838)) gevonden. Onder een brok glimmerschist zaten echter drie Genaveld-tonnetjes, één adult en twee juvenielen, alle levend. Deze plek ligt ongeveer vijf meter van al de vorige vindplaatsen en is daarvan gescheiden door een gazonnetje.

In totaal zijn dus op vier verschillende plekken 14 exemplaren aangetroffen waaronder drie juveniele. Driemaal betrof het de onderkant van een steen, één maal strooisel.

Discussie en conclusie

Het aantreffen van een op het oog vitale populatie van *Lauria cylindracea* in een Buxtelse achtertuin is curieus te noemen. Per slot van rekening hebben we te maken met een soort die én in 2004 in de Rode Lijst Weekdieren is opgenomen én tot nu toe onbekend was in Noord-Brabant. Noch Boesveld (2005a) noch Margry (2003) vermelden de soort bij hun inventarisatierapporten van de slakkenfauna van Noord-Brabant respectievelijk van de Kampina en de rest van de Meierij.

In andere delen van Nederland is het Genaveld tonnetje in de loop der jaren wel, maar tegelijkertijd zeer verspreid aangetroffen. Tot het begin van de tachtiger jaren waren vindplaatsen bekend van met name Walcheren, maar ook van Wasse-naar, het Zuiderpark in Den Haag en van Texel (Gittenberger et al. 1984). Getuige het kilometerhokkaartje uit 2005 op de website van de Stichting Anemoon zijn er vóór 1990 vindplaatsen bijgekomen in het Rijk van Nijmegen, Noord-Limburg en Zuid-Limburg (Valkenburg?). Hetzelfde kaartje voegt daar voor de periode na 1990 vindplaatsen aan toe in de kop van Schouwen-Duivenland en in Noord-Beveland en Midden-Limburg. Nog niet vermeld op het kaartje van Anemoon zijn de vondst in 1997 van een populatie van *Lauria cylindracea* op de Wageningse Berg (de Winter, 2000), van een populatie in de binnenduinen bij Hoek van Holland (Boesveld, 2005 B), van vindplaatsen in westelijk Zeeuws-Vlaanderen (Boesveld, 2006), van de aanwezigheid van de soort op het Doornduin in Scheveningen (Tamis et al., 2007), van een populatie op de Sint-Pietersberg onder Maastricht (de Groot et al., 2010) en van 10 vindlocaties in de Indischebuurt Zuid / Transvaalbuurt in Haarlem (Anoniem, Gemeente Haarlem, 2010).

In bovenstaande opsomming valt op, dat de al vaker geconstateerde voorkeur van de soort voor het kustgebied bevestigd wordt met nieuwe vindplaatsen (Zeeuws-Vlaanderen, Noord-Beveland, Schouwen-Duivenland, Hoek van Holland, Scheveningen en Haarlem). De overige vindplaatsen bevinden zich grotendeels langs de zuidoostelijke rand van Nederland. De enige locaties die van dit patroon afwijken zijn Wageningen en, nu dus ook, mijn achtertuin in Boxtel.

Voor wat betreft het habitat waar de soort de voorkeur aan geeft is sprake van bossen, graslanden, rotsachtige terreinen, niet al te vochtige plaatsen, soms talrijk voorkomend op oude met klimop begroeide muren, ook in de duinen (Kerney & Cameron, 1980). Op het niveau van het microhabitat wordt gesproken over: tussen bladafval, onder hout of stenen en ook wel verscholen in muurspleten (Gittenberger et al., 1984). De locatie in Boxtel betreft aan de zuidzijde een tot voor kort sterk verwilderde tuin waarvan een verweerde muur bestaande uit voorgevormde sierstenen, een haag van vuurdoorns en een knotwilg behangen met klimop de belangrijkste bestanddelen vormden. De vindplek aan de noordzijde betreft een onregelmatig opgestapelde verzameling “Europese” stenen waarop zich vele potten met kruiden bevinden. De eerste plek is zwaar beschaduwd, de tweede juist vaak blootgesteld aan de zon. Beide plaatsen zijn redelijk vochtig en de bodem ter plaatse bevat redelijk veel dood organisch materiaal. Blijkbaar biedt deze toevallige mix van eerder genoemde habitatkenmerken (muur, stenen, bladafval, klimop, niet te vochtig) voldoende houvast voor het Genaveld tonnetje om zich er voort te planten. Dat de soort zich ook graag ophoudt in sterk door de mens beïnvloede biotopen behoeft voor mijn Buxtelse tuin geen verder betoog (Boesveld, 2006). Indien men de tot nu toe bekende vindplaatsen in Nederland op dit habitataspect beoordeelt is een zekere gradatie aan te brengen van menselijke invloed in combinatie met nog redelijk sterke natuurinvloeden tot een sterk menselijke invloed

gecombineerd met slechts weinig natuurinvloed. Tot de eerste categorie vindplaatsen behoren de duingebieden, waar sprake is van tamelijk krachtige populaties in duindoornstruwelen of bossen in de binnenduinen (Zeeuwse Eilanden, Hoek van Holland, Texel) (Boesveld, 2006; Bruins, 1982). Tot de tweede categorie behoren locaties als de heemtuin in het Zuiderpark van Den Haag (Adema, 1979) of de Botanische tuin van de Radboud Universiteit Nijmegen (van der Velde, 1991), waar door min of meer toevallige omstandigheden een enkel exemplaar wordt aangetroffen of zich tijdelijk een kleine populatie kan ontwikkelen. Mijn achtertuin behoort onmiskenbaar tot de laatste categorie.

Eén van die toevallige omstandigheden naast de typische biotische en abiotische factoren is de "invoer" van de soort, want het is uitgesloten dat de soort op eigen kracht de tuin bereikt heeft. Hoe lang *Lauria cylindracea* zich al in mijn nabijheid bevindt is met geen mogelijkheid te zeggen, maar voor de hand ligt dat er met aangevoerd plant- of steenmateriaal één of meerdere exemplaren meegelifft zijn. Voor de vindplaats op de Wageningse Berg wordt aanvoer via plantenmateriaal waarschijnlijk geacht (de Winter, 2000). Voor de vindplaats in de heemtuin van Den Haag is mergsteen als vector het meest waarschijnlijk (Adema, 1979).

Het Genaveld tonnetje wordt beschouwd als een zuidelijke exoot en staat in de top 20 van bekende allochtone slakken (Stichting Anemoon in Odé en Beringen, 2009). Gelet op de toenemende import van steenmateriaal voor tuinen en geluidweringen en de aanvoer van exotische planten is de langzaam toenemende verspreiding van de soort geen verrassing. Mogelijk dat de klimaatverandering ook een handje helpt. De exemplaren in het kweekbakje laten zich ondertussen voor een deel regelmatig zien of verkeren voor het andere deel in diepe rust. Als de border weer wat verwilderd is, gaan ze terug.

Literatuur

- ADEMA, J.P.H.M. (1979): Een nieuwe vindplaats van *Lauria cylindracea* (DA COSTA, 1778). – Corr.-blad. Ned. Malac. Ver., 190: 932.
- ANONYMUS (2010): Bestemmingsplan Indischebuurt en Transvaalbuurt., p.34. – Gemeente Haarlem, Hoofdafdeling ruimtelijke plannen.

- ANONYMUS (2004): Rode Lijst weekdieren. – Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit.
- BOESVELD, A. (2005a): Inventarisatie van de landslakken van Noord-Brabant. – Leiden (Stichting European Invertebrate Survey Nederland): 104 pp.
- BOESVELD, A. (2005b): Inventarisatie van de landslakken van Zuid-Holland. – Leiden (Stichting European Invertebrate Survey Nederland).
- BOESVELD, A. (2006): Inventarisatie van de landslakken van de Zeeuwse kust, met nadruk op de Nauwe korfslak *Vertigo angustior* (Mollusca, Gastropoda). – Nederlandse Faunistische Mededelingen, 25: 69-86.
- BRUINS, R.W. (1982): *Lauria cylindracea* op Texel. – Basteria, 47 (1/4): 2.
- CAMERON, R.A.D. (2008): Land Snails in the British Isles, 2e druk. – Shropshire (FSC Occasional Publication #79): 82 pp.
- GITTENBERGER, E., W. BACKHUYS, TH.E.J. RIPKEN (1984): De landslakken van Nederland, 2e druk. – Hoogwoud (Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging): 184 pp.
- GROOT, A. DE, J. LEVER, B. LEVER & G. MAJOOR (2010): De slakkenfauna van de Sint-Pietersberg, deel 2. Gunstige ontwikkelingen in een roerig milieu. – Natuurhistorisch Maandblad, 99 (4): 67-74.
- KERNEY, M.P. & R.A.D. CAMERON (1980): Elseviers slakken-gids. – Amsterdam/Brussel (Elsevier): 310 pp., 24 plates.
- MARGRY, C.J.P.J. (2003): Weekdieren in de Kampina en de rest van de Meierij. – Spirula, 330: 15-16.
- ODÉ, B. & R. BERGER (2010): Jaarrapport Exoten 2009, p.71. – Stichting Veldonderzoek Flora en Fauna (Voff).
- TAMIS, W.L.M., A. HELIUS & U. DE HAES (2007): Behoud en ontwikkeling van flora, fauna en landschap op het Doornduin te Scheveningen, p. 13. – CLM Universiteit Leiden, Notitie 43.
- VELDE, G. VAN DER (1991): *Lauria cylindracea* (DA COSTA, 1778) in de botanische tuin te Nijmegen. – Corresp.-blad. Ned. Malac. Ver., 261: 864.

Adres van de schrijver:

Diepenbroekstraat 12
5283 LE Boxtel

jjmm.van.oijen@planet.nl

FERNAND & RIKA DE DONDER

Melsbroeksestraat 21
B-1800 Peutie-Vilvoorde - BELGIUM
Tel.: +32 (0)2 253 99 54 - Fax: +32 (0)2 252 37 15
e-mail: fernand.de.donder@pandora.be
Visit our website at <http://www.dedondershells.be>

WORLDWIDE SPECIMEN SHELLS

10 Minutes from Brussels Airport. Visitors welcome.

All families from the very common to the ultra rare,
specialized in Pectinidae, Philippine shells and
European shells

*Specimen shells and books on shells, free lists on request.
Satisfaction guaranteed!*

NOVAPEX

Quarterly devoted to Malacology
Edited by the

Société Belge de Malacologie
[Belgian Malacological Society]
Founded in 1966

Rue de Hermalle 113
B-4680 Oupeye - Belgium

Subscription (yearly)

Belgium: 40 EURO

Other countries: 55 EURO

contact: vilvens.claude@skynet.be
<http://www.societe-belge-de-malacologie.be/>